

5. STĂVILĂ, T. *Theodor Kiriacoff*. Chișinău: Arc, 2006.
6. VRABIE, GH. Arta graficii de carte pentru copii. În: *Arta 1998*. Chișinău: ASM, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor, pp. 10-15.
7. VRABIE, GH. Arta graficii de carte din Republicii Moldova din a doua jumătate a secolului XX. În: *Arta 2003*. Chișinău: ASM, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor, pp. 65-68.
8. VRABIE, GH. Arta graficii de carte în creația lui Igor Vieru. În: *Arta 2001*. Chișinău: ASM, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor, pp. 78-83.
9. БОБЕРНАГА, С. *Игор Вьеру*. Кишинэу: Литература артистикэ, 1982.
10. Голцов, Д. *Леонид Григорашенко*. Кишинэу: Литература артистикэ, 1981, 86 p.
11. *Графика де карте молдовеняскэ*. Алк. Р. АКУЛОВА. Кишинэу: Литература артистикэ, 1986.
12. ГОЛЬЦОВ, Д. *Графики Советской Молдавии*. Москва: Советский художник, 1981.
13. ПЕТРАШИШИНА, Р. П.; ГОЛЬЦОВ, Д. *Леонид Павлович Григорашенко*. Каталог выставки. Кишинев: Тимпул, 1986.
14. https://sputnik.md/moldova_romania_culture/20160301/4995508.html

SCULPTORII VALENTIN VÂRTOSU ȘI GRIGORE SULTAN ÎN ATELIERUL LUI LAZĂR DUBINOVSKI. DEPRINDERI ÎN DOMENIUL PORTRETULUI SCULPTURAL

*Brigalda Eleonora, dr., prof. univ.
UPS „Ion Creangă” din Chișinău
Marian Ana, dr.
Institutul Patrimoniului Cultural*

CZU: 730(478)

Abstract

Lazar Dubinovsky, who will be 110 this year, was not only a sculptor with deep knowledge, but also a good conductor in the art world for the young generation. Talented young sculptors, including Grigory Sultan and Valentin Vyrtosu, made their first confident steps in the field of sculptural portraiture in the workshop of Lazar Dubinovsky. Both sculptors took over some secrets of craftsmanship from the maestro Lazar Dubinovsky in a realistic approach to the portrait. They got a solid theoretical and practical foundation, on the base of which, they began to work in a variety of ways, realizing their artistic aspirations.

Key-words: sculptor, sculptural portrait, drawing, shaping a shape, artist plastic.

Lazăr Dubinovski, a cărui 110 ani de la naștere sărbătorim în anul curent, a fost nu numai un sculptor dotat cu calități profesionale excepționale, dar și un îndrumător în lumea artelor plastice pentru generația în devenire. Înzestrați cu har de la Dumnezeu, tinerii sculptori, printre care Grigore Sultan și Valentin Vârtosu, au făcut în atelierul lui Lazăr Dubinovski primii pași fermi în domeniul portretului sculptural.

Încă din copilărie, pentru viitorul sculptor Grigore Sultan (n. 1958, satul Sucleia, azi în mun. Tiraspol), erau un miracol desenul și modelarea, mijloace prin care el încerca să atingă asemănarea cu prototipul viu. Chiar din clasele primare el demonstrează aptitudini neordinare pentru desen. Odată, desenând de pe o reproducere a sculpturii romane *Copil cu gânsac*, el a reprodus fidel conturul, lumina, umbra, impresionând comisia de pedagogi: părea incredibil ca la o vârstă atât de fragedă să fie percepute caracteristicile formelor pe care le însușesc cu greu adolescenții. Totuși, sculptorul nu a avut parte de studii de profil decât, abia în clasa a X-a, când învață la Tiraspol, la Școala de arte pentru copii, *Aleksandr Foinițki*. Urmează studiile la Școala tehnică nr. 1 din Chișinău, unde i-a predat Mihail Tihonciuc. Profilul acestei școli era pregătirea specialiștilor pentru incrustație la fabrici de suvenir, care erau pe atunci în vogă. Cu greu, însă, a reușit să treacă de la specialitatea de meșter al furniturii la cea de artist plastic-incrustator, pe care o considera mai apropiată spiritului său creator.

Grigore Sultan rămâne fascinat de lucrarea *Cap de moldoveancă* (1947, lemn), a Cludiei Cobizev, pe care a remarcat-o în cadrul unei expoziții de la Catedrala din Chișinău. De altfel, și la intrarea în satul său de baștină, Sucleia, se afla un relief decorativ cu trei figuri de moldoveni, lucrat de sculptorița Claudia Cobizev.

Aproape un an și jumătate, în anii '70, el a studiat în atelierul lui Lazăr Dubinovschi [1, p. 29], printre primele sale lucrări fiind o copie micșorată în ghips, a portretului lui Arcadii Raikin (bronz), care aparținea mâinii profesorului său. De asemenea, în atelierul cunoscutului sculptor, a lucrat portretul străbunicii: capul denotă un realism covârșitor, corpul realizat în stilul lui Henry Moore, cu perforații, lucrare pe care maestrul-mentor a interpretat-o vizual drept tăiată în două, remarcând totuși predilecția tânărului sculptor pentru portret. O ultimă întâlnire a lui Grigore Sultan cu Lazăr Dubinovschi a avut loc la Odesa, unde acesta a expus, în anul 1981, *Portretul lui Corneliu Baba*.

În anii '80, Grigore Sultan își face studiile la Universitatea Pedagogică de Stat *K. D. Ușinski*, din Odesa, facultatea de arte plastice, avându-l ca profesor pe V. A. Ghegamean, un profesionist de excepție, care, promovând valorile nobleței, le-a altoit studenților principii de înaltă moralitate. Grigore Sultan păstrează și astăzi desenele în cărbune, având-o drept model pe soția profesorului Ghegamean, lucrat pe suprafețe, în spiritul școlii lui Pavel P. Cisteakov – un maestru al genului portretistic. El își amintește cum, sub „bagheta” profesorului, a realizat o serie de desene-studii, în care pornea de la axe, contur, urmând redarea scheletului, acoperirea lui cu mușchi, redarea efectelor de suprafață ale pielii. Tânărul sculptor face și un Gudon – un portret statuar în stilul cunoscutului sculptor francez Jean-Antoine Houdon, studiind cu atenție anatomia corpului, a feței. De asemenea, în anii de studii, la biblioteca din Odesa, citește lucrări de Sigmund Freud și Cesare Lombroso, care îi largesc accepția portretului cu caracteristicile lui fiziognomice și psihologice. Absolut întâmplător, la o librărie din Odesa, intră în posesia unei cărți despre sculptorul Constantin Brâncuși, care îl cucerește prin faptul că „a izbăvit forma de caracteristici anatomice, păstrând forma întinsă, încordată, pură”. De atunci, deși lucra în manieră realistă, îl tenta sinteza, experimentul. De asemenea, importantă pentru el a fost cunoașterea creației lui Henry Moore și a lui Alberto Giacometti, a sculptorilor români Nică Petre și George Apostu.

Valentin Vârtosu (n. 1962, s. Slobozia-Cremene, r. Soroca) studiază, și el, în atelierul cunoscutului sculptor din Moldova, Lazăr Dubinovschi, de la care deprinde tendința de a trata formele în toată integritatea și sonoritatea lor. De altfel, profesorul său activase în perioada realismului socialist, și școala, pe care i-a putut-o oferi tânărului Valentin Vârtosu, a fost una ancorată în redarea realistă [2, p. 89], deși Lazăr Dubinovschi a fost deschis pentru interpretări cu puternice accente de impresionism și de modernism timpuriu. Cu toate că Valentin Vârtosu face mai multe încercări de a aplica în diverse instituții de profil din țară și de peste hotarele ei, rămâne a fi un autodidact și un explorator independent și cutezător în domeniul sculpturii.

Primul „portret” lucrat de Valentin Vârtosu a fost un sfînx, creat sub îndrumarea maestrului Lazăr Dubinovschi, care i-a lămurit cum să facă o carcasă și o copie. Această sarcină a îndeplinit-o cu brio: sfînxul prezenta o copie, în plastica formelor mici, a sfînxului egiptean, lucrată în ghips, după cum presupunea autorul – pentru studii în atelier. Valentin Vârtosu a studiat inițial la Colegiul de construcții din Chișinău, avându-l ca profesor de desen pe Ivan Cavarnalî, cu care, la un moment dat, a venit în atelierul lui Lazăr Dubinovschi, în timp ce acesta lucra pasionat la un monument al lui Lenin, în lut verde. Impresia pe care a produs-o această sculptură monumentală și modalitatea de modelare a volumelor l-a dominat îndelung pe viitorul

sculptor. La acestea s-a adăugat și atmosfera excepțională din atelierul lui Lazăr Dubinovschi. Aici Valentin Vârtosu i-a cunoscut pe tinerii sculptori: Serghei Dubinovschi, Valeriu Moșcov, Valeriu Rotari ș.a. Anii 1980-1981 au constituit, de fapt, perioada de apogeu a creației maestrului Lazăr Dubinovschi, care a fost mentorul-model pentru tânărul Valentin Vârtosu, care, fiind student la anul IV al Colegiului de construcții, se dedică totalmente sculpturii. Entuziasmat și copleșit de această artă, purta cu evlavie în geantă sculele de lucrat marmură și i se părea că toată lumea e deschisă pasiunii sale.

Grigore Sultan a deprins secretele măiestriei de la Lazăr Dubinovschi și în ultimii ani el lucrează mult asupra portretului, preferând formele preponderent realiste. Având o școală academică, sculptorul creează portretul pornind de la cutia craniană, pe care modelează cu grijă efigia, păstrând obligatoriu asemănarea cu personajul reprezentat. Diversele tehnici de modelare și turnare pe care le aplică îi permit să creeze chipuri autentice de contemporani. Astfel, acum este aproape finalizat portretul *Petru Jereghi* (2016, plastilină), în care protagonistul e reprezentat cu privirea lăsată în jos, autorul urmărind să redea cu minuțiozitate fiecă caracteristică exterioară, pielea, pieptănătura, dar, în același rând, și dispoziția, mimica. Cu toate acestea, sculptorul nu alunecă spre naturalism, deși păstrează cerințele esențiale ale acestuia.

Chipul din portretul *Mașa Serbinov* (2014, bronz, marmură) păstrează forma și impresia generală produsă de protagonistă, trăsăturile ei surprinse cu exactitate fiind delicate, expresive, și accentuate de jocul de lumini, care se reflectă de la suprafața lucrată în bronz. Privită din profil, lucrarea produce noi impresii, relevând aspectul portretizatei: conturul feței, linia gâtului, urechea mică.

La prima vedere, chipul din lucrarea *Lidia Mudrac* (2014, bronz, fără postament), prin linia conturului, produce impresia unei doamne din înalta societate, la acest efect contribuind și portul ei. Fața modelată cu asemănare covârșitoare cu pictorița Lidia Mudrac păstrează o alură de mister și sugerează astfel firea romantică, artistică a protagonistei.

Portretul *Victor Vieru* (2013, bronz, marmură), prin trăsăturile surprinse cu exactitate ale protagonistului, se apropie de realizările lui Lazăr Dubinovschi, de la care Grigore Sultan a deprins cunoștințe temeinice de redare anatomică corectă în portret. De asemenea, pe autor îl caracterizează și surprinderea exactă a trăirilor lăuntrice, indispensabile unui portret de înaltă ținută.

În palmaresul reușitelor lui Grigore Sultan se înscrie și un portret-compoziție, cu denumirea *Somn* (1998, bronz, granit), care face parte dintr-o serie de sculpturi prezentate în cadrul unei expoziții din Elveția, lucrările sale fiind achiziționate cu brio. Compoziția *Somn* este o reprezentare mai mult alegorică, fără elemente realiste, de fapt, o imagine generalizată, stilizată, cu o ținută mai mult încifrată și metaforică, dar și ancestrală, pierdută în timp, dar concretă în spațiu.

Lucrarea *Sandu Aristin Cupcea* (2016, plastilină) este o realizare recentă a sculptorului, actorul oferindu-se să pozeze sculptorului pentru un portret. Efigia actorului, cu fața brăzdată de cute, cu privirea absentă, a fost surprinsă de autor, care modelează chipul minuțios, dar fără a glisa spre o redare naturalistă. Or, este o compoziție de un realism cu rădăcini în studiul academic.

Aspirația spre forma de sinteză, spre o generalizare, amintind purismul brâncușian, poate fi observată în lucrarea cu titlul sugestiv *Muza* (2013, bronz). Privirea muzei, ascunsă de spectator, chipul liric și lapidar ca limbaj de expresie, conturează această imagine mai mult idealizată și romantică.

Chipul din portretul *Victor Hristov* (2011-2012, plastilină) este modelat cu lux de amănunte, trăsăturile fiind exagerate, poate chiar hiperbolizate, dar care conturează un chip mai mult dramatic.

Portretul *Serj Teodor* (2013, plastilină) îl reprezintă pe un verișor din Belarus al sculptorului, și este mai puțin tipizat, individualitatea portretizatului resimțindu-se în modelajul îngrijit, cu un caracter integral, complet.

Lucrarea *Studentă* (2015, gips) conține un chip de tânără, care a pozat la o singură ședință, după care a dispărut, dar prin modelarea căruia sculptorul a reușit să surprindă farmecul tinerească specific protagonistei.

Astfel, în portretele sculptorului Grigore Sultan, care, deși pornesc de la o tratare realistă, se resimte amprenta trecutului și pulsația prezentului, autorul rămânând a fi în același timp și contemporan, și autonom în realizările sale.

Sculptorul lucrează și portrete pentru Cimitirul Central din Chișinău, așa ca *Portretul doamnei Țurcan* (2003-2005, marmură, granit pentru postament), *Portretul bancherului Sarî* (2008-2009, marmură), respectând rigorile genului sculpturii funerare. Dintre ultimele realizări ale sculptorului se remarcă și *Monumentul lui Isus Hristos*, de la Condrița, *Portretul lui Marin Sorescu* și *Portretul lui Adrian Păunescu*, ambele instalate la Craiova, România. El lucrează două busturi pentru *Aleea savanților și medicilor iluștri* din Chișinău (2015).

Dintre sculpturile de șevalet lucrate în ultimul timp, se remarcă *Portretul lui Salvador Dali* (2016, bronz), redat în cheia suprarealismului. Sculptorul visează să creeze portretele unor personalități, cum sunt Maria Cebotari, Grigore Vieru, Adrian Păunescu.

Valentin Vârtosu deprinde cu desăvârșire de la maestrul Lazăr Dubinovschi tratarea realistă în portrete. Un întreg ciclu de portrete lucrate de Valentin Vârtosu este dedicat dinastiei Hâjdeu: Tadeu Ioan Hâjdeu (1769-1835), Alexandru Hâjdeu (1811-1872), Boleslav Hâjdeu (1812-1886), Bogdan Petriceicu-Hasdeu (1838-1907) și Iulia Hasdeu (1869-1888). Această serie de portrete, create în anii '90 ai secolului XX, reprezintă o interpretare variată în aspectul procedeelelor artistice și tratării formei. Totuși, sculptorul păstrează o anumită unitate stilistică în această serie de portrete, interesante pentru public prin mesajul lor evocator de cultură a neamului nostru românesc.

Ceva mai târziu, în creația lui Valentin Vârtosu apare *Portretul lui Anatol Vidrașcu* (1994, bronz, patinare, lemn). Cunoscutul editor este redat în manieră postmodernistă. Pe chipul de un albastru intens sunt repartizate litere ale alfabetului latin, simbolizând consacraarea plenară a portretizatului activității sale. Lejer și caricaturistic, acest portret comportă calitățile unei lucrări care penetrează aspectul intelectual, laturile adânc personale și cele profesionale ale protagonistului.

Printre primele lucrări ale sculptorului, achiziționate de MNAM, este și portretul *Mărțișor* (1988, bronz), care reprezintă un copil cu mărțișor la piept. Această imagine, de o intimitate deosebită, este realizată în plastica de dimensiuni mici. Fiind o reușită indubitabilă a tânărului pe atunci Valentin Vârtosu, imaginea lapidară, dar foarte apropiată fiecărui om, apare întrunind caracteristicile unei tratări generalizate. Desigur, sculptura din Republica Moldova a cunoscut mai multe reprezentări de chipuri de copii, dar acesta pare a fi cel mai impresionant, grație redării laturii psihologice.

Printre compozițiile cu portrete de copii, frecvente în creația sculptorului, este și *Portretul fiului*, supranumit și *După baie* (1987, bronz). Acest subiect, urmărit frecvent de sculptor în viața de familie, l-a inspirat să creeze chipul gingaș de copil, pe fața căruia au mai

rămas stropi de apă după baie. Vârsta fragedă a copilului portretizat de Valentin Vârtosu înduioșează și îl face palpitant, apropiat spectatorului.

În anii '80-'90, sculptorul se afla sub impresia lucrărilor lui Michelangelo Buonarroti. Nu avea o efigie a marelui sculptor, totuși a creat un relief, în care și-a propus să redea calitățile de luptător ale sculptorului rebel Michelangelo.

Portretul lui Leonardo da Vinci (1987, bronz, turnat) reprezintă un relief, conținând caracteristicile chipului celebrului artist, posibil, inspirate de autoportretul acestuia, dar conținând și un nimb, asemeni personajelor sacre pe care le-a creat.

Datorită seriei de compoziții cu cactuși, care l-au făcut renumit, dar anticipând această serie, apar lucrările *Femeie-cactus* (1992, bronz, cupru, nichelină, piatră de râu) și *Mica Regină* (1993, bronz, sticlă, culoare), ultima întruchipând lumea fascinantă a copilăriei, inventată de o fetiță, lume în care ea devine regină. Pătrunderea adâncă în psihologia copiilor [4, p. 21] îl caracterizează pe Valentin Vârtosu ca pe un artist matur deja. Este de remarcat textura, vibrația suprafețelor din aceste două compoziții, care întregesc imaginea și care au fost remarcate de specialiștii în domeniu, ambele lucrări fiind achiziționate de fondul plastic al MNAM.

Portretul-compoziție este frecvent în creația lui Valentin Vârtosu. Ilustrativă în acest sens este lucrarea *Filonov. Portret-formulă* (1989-1990, tehnică mixtă) [3, p. 499]. Lipsit de detalii anatomice, fără urme de redare realistă, acest portret amintește tehnica și maniera coloristică a pictorului rus Pavel Filonov. Astfel, identificat portretistic prin filiera lăuntrică, acest portret-formulă este mai mult decât o redare exteriorizată, ci este o incursiune în stilistica operelor acestui pictor, care pornesc din interior, poate chiar și din subconștient. Sunt relevante notele coloristice din acest portret-formulă, note similare paletelor de culori a lui Filonov. O asemenea redare este inedită pentru sculptura din Republica Moldova și îl plasează pe Valentin Vârtosu printre artiștii de talent autentic.

O lucrare inedită a sculptorului este și *Portretul faraonului* (nefinalizat, lucrat în anii '90). Valentin Vârtosu și-a propus o problemă complicată de creație: redarea fără înfrumusețări a chipului tipizat și generalizat al unui faraon. Evident, în căutările sale, el a pornit de la masca lui Tutankhamon, dar nu s-a limitat la reproducerea fidelă a acestui chip, care, de altfel, este idealizat. Sculptorul și-a extins aria de căutare, cercetând și alte chipuri ale dinastiilor de faraoni, astfel încât să apară acest chip tipizat, pe care, însă, autorul îl consideră nefinisat. Cu toate acestea, când a fost etalat la o expoziție, a luat Premiul Fundației Soros-Moldova.

Personalitățile marcante ale culturii naționale își găsesc reflectare în creația portretistică a lui Valentin Vârtosu, fiecare dintre aceste lucrări oferindu-i sculptorului un prilej de a se aprofunda în psihologia personajului, de a urmări trăsăturile efigiei. Este de remarcat și *Portretul lui Eugen Coșeriu* (2005, ceară), care a fost lucrat de Valentin Vârtosu în grup cu sculptorii Ion Zderciuc și Tudor Cataraga, în timp de câteva ședințe de modelare. Cei trei sculptori au creat și au perceput în mod diferit această personalitate notorie. Valentin Vârtosu a modelat chipul cu elemente de stilizare, mai mult în cheie postmodernistă. Dintre portretele dedicate unor personalități, se evidențiază *Portretul lui Nicolae Costenco* (1988, bronz, fier), care se află în prezent la Muzeul Literaturii Române Mihail Kogălniceanu de la Casa Uniunii Scriitorilor din Chișinău; *Vasile Stroiescu* (1999, bronz), care îl reprezintă pe marele cărturar și filantrop român de origine basarabeană; *Portretul lui Ion Vatamanu* (2003-2005, bronz, lemn, oțel, culoare, cărți), pentru care a luat Premiul *Moisei Gamburd*, în 2002.

În abordările mai recente sculptorul caută să pătrundă noblețea trăsăturilor, să creeze chipuri inspirate, îndrăgite de spectatori. Valentin Vârtosu a finalizat lucrarea *Dumitru*

Matcovschi, un bust pentru satul de baștină al poetului, Vadul-Rașcov din raionul Șoldănești. Sculptorul a realizat placa comemorativă *Valeriu Cupcea*, la care a lucrat 3 ani. Este în lucru placa comemorativă *Leonida Lari*, care urmează a fi plasată pe casa în care a locuit poeta. Mai lucrează portretul *Magda Isanos* pentru o placă comemorativă, care va fi instalată la Chișinău. Se află în proces de realizare compoziția *Ion Creangă, te iubim!*, un mesaj emoționant adresat de români îndrăgितului scriitor.

Astfel, sculptorul Valentin Vărtosu se află mereu în proces de cunoaștere a modalităților de reprezentare în portret, în căutarea unor subiecte care l-ar putea inspira și îndemna să creeze ceva inedit, de maximă expresivitate.

În concluzie putem menționa că ambii sculptori, și Valentin Vărtosu, și Grigore Sultan, au deprins de la maestrul Lazăr Dubinovschi secretele măiestriei redării realiste în portret. Ei au asimilat o bază teoretică și practică solidă, pornind, de la care, au evoluat diferit în arta portretului, conform propriilor aspirații. Anume studiile făcute în atelierul maestrului Lazăr Dubinovschi, i-au determinat pe acești doi sculptori talentați să urmeze căi individuale, căi ale autoperfecționării, desăvârșirii creației proprii. Lecțiile de măiestrie ale lui Lazăr Dubinovschi, pe lângă cunoștințe temeinice în anatomia capului, au fost și lecții de creativitate, care i-au îndemnat pe tinerii sculptori să muncească și să gândească independent și creativ, să aprecieze, pentru sine, care este un traseu greșit de abordare și, cel benefic.

BIBLIOGRAFIE

1. BULAT, V. *Lazăr Dubinovschi*. Chișinău: Editura ARC, 2005.
2. MARIAN, A. *Sculptura din Republica Moldova. Secolul XX. Studiu de sinteză*. Chișinău: Universul, 2007.
3. MARIAN, A. *Sculptura*. În: *Republica Moldova*. Chișinău: Ediție enciclopedică, 2009.
4. SURUCEANU, V. *Galeria de sculptură contemporană din colecția Muzeului Național de Artă al Moldovei*. Chișinău: Editura Cartea Moldovei, 2008.

ARTA ICOANEI ÎN DINAMICA TRADIȚIEI

*Livițchi Cristina, asistent univ.
UPS „Ion Creangă” din Chișinău*

CZU: 75.046

Abstract

The icon, an object of worship and a work of art, is specific to the Christian religion, and more precisely, to the Orthodox Church. In fact, only in the Orthodox Church can we speak of a cult of icons. Sacred Art is a component part of the National Cultural Heritage and represents one of our contributions to the art of Europe. The Iconographic Canon, that set of doctrinal rules and norms positions Sacred Art (religious image) as a testimony of the physical Incarnation of God, and as a living history of the nation, as reported by artistic images that use religious motives as inspiration and it aims to raise man in a spiritual contemplation. Doctrinal theology referring to sacred art eliminates the risk of so-called "artistic existentialism", where the imagination can make room for interpretations that could alter the symbolic content of religious art, or church art can not be intuited but practically contains the concept of image and symbol, which was formed in the Byzantine Empire in the 11th-12th century and was adopted by the Orthodox Church.

Key-words: Sacred Art, Iconographic Canon, liturgical art, religious motives, church art.

Alături de arta populară, arta sacră – opere de arhitectură, sculptură și pictură, formează o parte importantă a averii noastre culturale. Impresionantă în conținut, această artă aduce mărturia istoriei și constituie un izvor de percepere a evului mediu, care, la noi, este prezent până în primele decenii ale secolului trecut, reprezentând și una din contribuțiile noastre la arta Europei.